

Μελέτες για το φύλο

Φύλο
και
Κοινωνική
Θεωρία

Mary Evans

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<i>Ευχαριστίες</i>	9
Εισαγωγή	11
1 Εισάγοντας την έννοια «γυναίκες»	15
2 Το νόημα της εργασίας	45
3 Ο κόσμος της οικειότητας	79
4 Ο έμφυλος εαυτός	101
5 Ο πραγματικός κόσμος	127
6 Υπαρκτό κι ανύπαρκτο, σημαντικό κι ασήμαντο	159
<i>Βιβλιογραφία</i>	189
<i>Ευρετήριο</i>	201

Το νόημα της εργασίας

Η σύγχρονη κοινωνική θεωρία συνήθως παρουσιάζεται ως ένα φαινόμενο που αποτελεί συνέχεια του Διαφωτισμού και στο οποίο διάφορες ευρωπαϊκές παραδόσεις συνέκλιναν για να διαμορφώσουν τις δυναμικές αναλύσεις του κοινωνικού κόσμου από τους Comte, Marx, Weber και Durkheim. Σε ορισμένες ιστορίες της κοινωνικής θεωρίας, ιδιαίτερα σε αυτές που χαρακτηρίζονται από μια βαθύτερη ιστορική συνείδηση, γίνεται επίσης μνεία στην επιρροή που άσκησε ο Charles Darwin στις θεωρίες περί κοινωνικής αλλαγής, και αργότερα ο Sigmund Freud σε θέματα που αναφέρονται στη σχέση ατόμου και κοινωνίας. Λίγες είναι όμως οι γυναίκες που έχουν εισχωρήσει στον κανόνα αυτό της κοινωνικής θεωρίας· και ακόμα λιγότεροι είναι αυτοί που αναφέρουν ότι η κοινωνική θεωρία στον 19ο αιώνα (και σε μεγάλο μέρος του 20ού) είχε ασχοληθεί με τις σχέσεις αντρών και γυναικών.¹ (Εξαιρέσεις στην απουσία αναλύσεων του φύλου κατά την εποχή της γέννησης της κοινωνικής θεωρίας μπορεί κανείς να βρει στο βιβλίο *Theorizing Classical Sociology* του Larry Ray και στο έργο της Anne Witz και της Barbara Marshall.)

Τα θέματα που κυριαρχούσαν στον 19ο και στις αρχές του 20ού αιώνα ήταν η κοινωνική αλλαγή, η κοινωνική τάξη και η κοινωνική συνοχή. Οι κοινωνικές ανισότητες θεωρείται ότι απασχόλησαν τους σοφούς αυτούς μελετητές του κοινωνικού κόσμου κατά τον 19ο και στις αρχές του 20ού αιώνα. Αν όμως ανατρέξουμε στον 19ο αιώνα, και μάλιστα στα πρώτα χρόνια του, θα συναντήσουμε γυναίκες που έγραφαν αναλύσεις του κοινωνικού κόσμου, και ιδιαίτερα της σχέσης του φύλου με την παραγωγή της γνώσης, και οι οποίες διατηρούν και στον 21ο αιώνα την επικαιρότητα και τη σημασία που είχαν κατά την περίοδο της προβιομηχανικής Ευρώπης μετά το Διαφωτισμό. Η Mary Wollstonecraft και η Mary Shelley (μητέρα και κόρη) σπάνια συμπεριλαμβάνονται στις συμβατικές ιστορίες της κοινωνικής θεωρίας, αυτά όμως που είχαν να

πουν για τη γνώση και το κοινωνικό φύλο έχουν γίνει, αν και με τρόπο αθόρυβο και ασυνείδητο, κομμάτι της πολιτισμικής μας κληρονομιάς στη Δύση. Ο ισχυρισμός μου αυτός —που ελπίζω ότι θα φανεί αιρετικός σε όλους όσοι έχουν άκαμπτες και αμετακίνητες ιδέες για τη φύση και το νόημα της θεωρίας— εμπεριέχει την ιδέα ότι η έννοια της «θεωρίας» πρέπει να αποδομηθεί και να ανασκευαστεί.

Η αποδόμηση αυτή οφείλει να αναιρέσει ορισμένους από τους παγιωμένους διαχωρισμούς που γίνονται μεταξύ «θεωρίας» και των υπολοίπων, ενώ η ανασκευή θα πρέπει να οδηγήσει στη συνειδητοποίηση ότι οι θεωρήσεις του κοινωνικού κόσμου είναι πολλές και ποικίλες, και ότι αντλούν από διάφορες παραδόσεις και πηγές. Στα τέλη του 20ού αιώνα η κοινωνική θεωρία ενσωματώθηκε πλήρως στον πανεπιστημιακό χώρο — μια μορφή λόγου που ήταν (και είναι) προνόμιο των πανεπιστημιακών σε ένα θεσμικό περιβάλλον. Αλλά τα πρώτα μεγάλα ονόματα της κοινωνιολογικής θεωρίας έγραψαν από χώρους που ήταν είτε απομακρυσμένοι είτε εν μέρει μόνο συνδεδεμένοι με το πανεπιστήμιο. Συνεπώς το έργο τους δεν όφειλε να συμμορφώνεται στα κριτήρια που υπέταξαν —σε μεταγενέστερους θεωρητικούς— το έργο σε ασφυκτικά θεματικά πλαίσια και στις απαιτήσεις ενός εξειδικευμένου ακροατηρίου. Γι' αυτό και η «ανασκευή» της θεωρίας για την οποία μιλάω με στόχο μια περιεκτικότερη εξέταση εκείνων οι οποίοι έχουν κάτι σημαντικό να πουν για τον κοινωνικό κόσμο δεν σημαίνει ότι οι μορφές που τώρα θα συμπεριληφθούν στη συζήτησή μας (π.χ., η Wollstonecraft και η Shelley) επηρέασαν κατά κάποιο γνωστό ή ανιχνεύσιμο τρόπο τον Comte και τους άλλους, αλλά ότι σε αυτό το αφετηριακό σημείο της ανάλυσης του φύλου και της κοινωνιολογικής θεωρίας θα πρέπει να υιοθετήσουμε έναν πιο περιεκτικό και εκλεκτικό ορισμό της «θεωρίας» απ' ό,τι στο παρελθόν. Με λίγα λόγια, αυτό που εισηγούμαι είναι ότι δεν θα έπρεπε να κοιτάζουμε το παρελθόν μέσα από το πρίσμα τωρινών ακαδημαϊκών συμβάσεων και δύσκαμπτων δογμάτων, αλλά να κοιτάζουμε το παρελθόν με τους όρους των μορφών που ανήκουν σε αυτό, ως ένα πεδίο όπου διάφοροι άνθρωποι προσπάθησαν να ερμηνεύσουν και να αναλύσουν θεωρητικά την κοινωνική τους ύπαρξη. Θέλω συγκεκριμένα να υποστηρίξω την άποψη ότι η κοινωνική θεωρία του 19ου —και μεγάλου μέρους του 20ού— αιώνα γράφτηκε από άντρες που διακατέχονταν από άκαμπτες αντιλήψεις για τις «φυσικές» διαφορές μεταξύ γυναικών και αντρών. Αυτό δεν σημαίνει

ότι η κοινωνική θεωρία του «κανόνα» δεν έχει σημασία για τις γυναίκες, όπως θα έλεγαν μερικές φεμινίστριες κοινωνιολόγοι, καθώς όλα τα μέλη όλων των ανθρώπινων κοινωνιών αποτελούν αναπόσπαστο μέρος των υλικών και συμβολικών δομών αυτών των κοινωνιών. Πρέπει όμως να αναγνωρίσουμε ότι το πρόσωπο της γυναίκας, και οι υπαρκτές και ορατές διαφορές που οφείλονται στη βιολογία της γυναίκας, δημιούργησε μια αίσθηση βιολογικής διαφοράς που την αποδέχονται τόσο άντρες όσο και γυναίκες συγγραφείς. Γενικά οι συγγραφείς λογοτεχνίας (άντρες ή γυναίκες) ήταν έτοιμοι να δεχτούν την ύπαρξη διαφωνιών, ανταγωνισμού και δυνατοτήτων για αμοιβαίες αλλαγές σε μεγαλύτερο βαθμό απ' ό,τι οι μη λογοτέχνες συγγραφείς, οι οποίοι έτειναν εν γένει να υποβαθμίζουν τις συγκρούσεις στην προσωπική ζωή χάριν της κοινωνικής σύγκρουσης και αμφισβήτησης.

Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να θέσουμε το εξής ερώτημα: Πότε μια θεωρία είναι θεωρία, πότε δηλαδή συγγράμματα που αναφέρονται στον κοινωνικό κόσμο γίνονται «θεωρητικά»; Θα ήθελα εδώ να υποστηρίξω ότι μία από τις μορφές πνευματικής χειραφέτησης που έφερε το δεύτερο κύμα φεμινισμού είναι η έννοια του «θεωρητικού» ως αφήγησης. Μια σειρά φεμινίστριες συγγραφείς (οι Nancy Armstrong, Sandra Harding, Alice Jardine, Donna Haraway και άλλες) εισηγήθηκαν ότι οι φυσικές και κοινωνικές επιστήμες, όπως ακριβώς και η λογοτεχνία, περιέχουν «αφηγήσεις» για τον κοινωνικό κόσμο — πως ό,τι θεωρείται «αντικειμενικό» και «θεωρητικό» αποτελεί, στον ίδιο βαθμό όπως και κάθε λογοτεχνικό έργο, ένα κράμα από υποκειμενικά και περιγραφικά στοιχεία. Η Nancy Armstrong, για παράδειγμα, έφερε στο φως τις επιδράσεις της λογοτεχνίας στην πολιτική επιστήμη του 18ου και του 19ου αιώνα: «Κάθε φορά που αποκαλύπτονταν οι ρητορικές λειτουργίες του συμβολαίου, όπως έως ένα βαθμό συνέβη στα κείμενα του Hume, αλλά ακόμα περισσότερο στο έργο του Bentham *The Theory of Fictions*, αποκλυπτόταν επίσης η δύναμη επιρροής που μπορεί να ασκήσει κανείς μέσα από ιστορίες που αναφέρονται στην ανάπτυξη της προσωπικότητας». ² Με επιχειρήματα που στηρίζονται σε ανάλογες ιδέες για την αλληλεξάρτηση και τη διασύνδεση «γεγονότων» και «ιστοριών» περί κοινωνικού κόσμου, οι Sandra Harding, Donna Haraway, Hilary Rose και Sarah Franklin (και πολλές άλλες ακόμα) έχουν υποστηρίξει ότι οι αντιλήψεις γύρω από το φύλο έχουν διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στη δια-

μόρφωση της κοινωνικής θεωρίας.³ Εκείνο που στην πραγματικότητα έδειξαν είναι ότι δεν υπάρχει κοινωνική θεωρία που να είναι ουδέτερη ως προς το φύλο.

Η άποψη ότι ο θεωρητικός λόγος είναι στο σύνολό του έμφυλος χρήζει άμεσης επεξήγησης και οριοθέτησης. Η Harding και οι υπόλοιπες δεν λένε ότι αυτό που ονομάζουμε «επιστήμη» είναι «αρσενικού φύλου» ή ότι εμφορείται από «ανδροκρατικές» προκαταλήψεις. Ούτε υποστηρίζουν ότι η επιστήμη, ή το «ορθολογικό», είναι υπέρ των αντρών και κατά των γυναικών με κάποιον απλό και άμεσο τρόπο. Η σχέση μεταξύ φύλου, επιστήμης και θεωρίας είναι πολύ πιο σύνθετη — και για να εξηγήσουμε πόσο πιο σύνθετη είναι, και με ποιους τρόπους, είναι χρήσιμο να επιστρέψουμε στη μητέρα και στην κόρη, στη Wollstonecraft και στη Shelley. Η Mary Wollstonecraft είναι γνωστή σε ολόκληρο τον δυτικό κόσμο για τη *Διακήρυξη των δικαιωμάτων των γυναικών* [*A Vindication of the Rights of Women*], που καταγγέλλει το γεγονός ότι οι γυναίκες στερούνταν τα δικαιώματα του πολίτη όπως αυτά διαμορφώνονταν στην Ευρώπη στα τέλη του 18ου και στις αρχές του 19ου αιώνα.⁴ Αίτημά της ήταν η εκπαίδευση των γυναικών και η ένταξή τους στον δημόσιο χώρο. Ζητούσε όμως επίσης —ένα αίτημα που συχνά ξεχνάμε— και την ένταξη των αντρών στον κόσμο του σπιτιού και της οικογένειας. Όσο υποστήριζε την παροχή του αγαθού της παιδείας στις γυναίκες, άλλο τόσο υποστήριζε και την ενσωμάτωση των αντρών στον οικιακό χώρο.

Όταν η Wollstonecraft πέθανε (ενώ γεννούσε τη Mary), κληροδότησε στον κόσμο ένα κείμενο που αποτέλεσε πηγή έμπνευσης τόσο με τον τίτλο του όσο και με το περιεχόμενο των σελίδων του. Οι περισσότερες ιστορίες του δυτικού φεμινισμού ανάγουν την αρχή του σύγχρονου φεμινισμού στο 1792, χρονιά δημοσίευσης της *Διακήρυξης*. Μολονότι η *Διακήρυξη* συνδέεται πολύ στενά με το φεμινισμό, παρατηρούμε εδώ μια άλλη εξίσου σημαντική σχέση — τη σχέση ανάμεσα στη *Διακήρυξη* και στις θεωρίες του φύλου, καθώς η Wollstonecraft ενδιαφερόταν να αλλάξει όχι μόνο η κατάσταση των γυναικών (και οι τρόποι αντιμετώπισής τους), αλλά και η συμπεριφορά και η στάση των αντρών. Όπως σημείωσα παραπάνω, δεν υποστήριζε μόνο την ένταξη των γυναικών στον δημόσιο χώρο, αλλά πρότεινε επίσης μια μεταρρύθμιση του κοινωνικού κόσμου έτσι ώστε τα όρια μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού να μην καθορίζονται με βάση τη διαφορά φύλου. Στην εισαγωγή της στη *Διακήρυξη* μιλούσε για

την «άκαρπη άνθιση» των γυναικών. Με τη συγκεκριμένη φράση αναφερόταν σε αυτό που η ίδια θεωρούσε ως μια διαδικασία διά της οποίας η δύναμη και οι ικανότητες των γυναικών θυσιάζονταν (συχνά από τις ίδιες τις γυναίκες) στο βωμό της ομορφιάς. Η Wollstonecraft υποστήριζε επίσης, ως συνέχεια των παραπάνω, ότι «οι πολιτισμένες γυναίκες του αιώνα που διανύουμε, με λίγες εξαιρέσεις, αγωνιούν μόνο για το πώς θα εμπνεύσουν τον έρωτα, ενώ θα έπρεπε να τρέφουν μια ευγενέστερη φιλοδοξία και να κατακτούν το σεβασμό με τις ικανότητες και τις αρετές τους».⁵ Η Wollstonecraft σαφώς δεν δεχόταν την ιδέα ότι οι γυναίκες είναι απλώς θύματα της αντρικής εξουσίας — το παραπάνω κείμενο (και ολόκληρη η *Διακήρυξη*) προβάλλει τον ενεργό ρόλο των γυναικών (και τις αρνητικές συνέπειες της δράσης τους), ρόλο που συχνά παραβλέπουμε.

Όσο σημαντική κι αν υπήρξε η *Διακήρυξη* στην ιστορία του φεμινισμού, η άμεση επιρροή της περιορίστηκε στους κύκλους των καλλιεργημένων και μορφωμένων της αγγλικής κοινωνίας. Στην αγγλική (και ευρωπαϊκή) πολιτική ζωή τότε κυριαρχούσαν οι πλούσιοι λευκοί άντρες. Κανένα μεγάλο πολιτικό κόμμα στα τέλη του 18ου αιώνα δεν θα μπορούσε να υιοθετήσει ένα πρόγραμμα δράσης για την επανεξέταση των έμφυλων ορίων της πολιτικής.⁶ Η Mary Wollstonecraft ωστόσο και η κόρη της, η Mary Shelley, αναγνώρισαν την επίδραση του φύλου στους τρόπους συμπεριφοράς μας, καθώς και στη γνώση που διαμορφώνουμε για τον κοινωνικό κόσμο (το τελευταίο ισχύει κυρίως για τη Mary Shelley). Στο *Φρανκενστάιν* της Shelley η επιστήμη και η επιστημονική έρευνα δημιουργούν ένα τέρας («το Πλάσμα» του μυθιστορήματος). Οι ικανότητες επιστημονικής διερεύνησης του σύμπαντος που επιδεικνύει ο Φρανκενστάιν τροφοδοτούνται από ποικίλα κίνητρα, σημαντικότερο από τα οποία είναι η επιθυμία του να δημιουργήσει ζωή και να αποδείξει ότι ο Άντρας μπορεί να γεννήσει ανθρώπινα όντα. Όμως «το Πλάσμα», καθώς δεν έτυχε ανθρώπινης γονικής μέριμνας και στερήθηκε την επικοινωνία με άλλους ανθρώπους, γίνεται θύμα των ιδίων του των αναγκών και επιθυμιών. Ο άντρας και το τέρας καταστρέφουν ο ένας τον άλλο.

Στο *Φρανκενστάιν*, όπως και σε κάθε μεγάλο έργο, συναντάμε σύνθετα νοήματα και επιρροές. Όπως και σε άλλες περιπτώσεις, μπορούν να προταθούν διάφορες ερμηνείες. Ωστόσο στο δικό μας πλαίσιο αναφοράς δύο ερμηνείες — με την έννοια δύο αναγνώσεων των επιχειρη-

μάτων της Shelley— είναι δυνατές: Η πρώτη είναι ότι η Mary Shelley αναγνώρισε τη δύναμη της επιστήμης, της γνώσης και της επιστημονικής έρευνας. Αυτή η αναγνώριση όμως είναι κριτική — και συγκεκριμένα είναι κριτική, όπως παρατήρησε η Gillian Beer, απέναντι στις θεωρήσεις της επιστήμης και των επιστημόνων των αρχών του 19ου αιώνα που συνθέτουν μια «διθυραμβική αφήγηση» του επιστημονικού ενδιαφέροντος για τη γνώση ως του κύριου κινήτρου των ανακαλύψεων και κατακτήσεων της επιστήμης.⁷ Όπως επισημαίνει η Beer:

Είναι ολοφάνερη η σαρδόνια στάση της Mary Shelley απέναντι στον ερευνητή της Γουόλτον. Τον παρουσιάζει ως έναν κακομαθημένο νεαρό εγωιστή που συνεχώς παραπονιέται στην άρρωστη αδελφή που έχει αφήσει πίσω του και διαρκώς θέτει σε κίνδυνο τις ζωές των οικογενειάρχων αντρών που συνθέτουν την ομάδα με την οποία συνεργάζεται. Η αντίδραση της Mary Shelley απέναντι στην επιστήμη αυτού του είδους παρουσιάζει ορισμένες ομοιότητες με εκείνην του σύγχρονου φυσικού Brian Easlea όταν αναλύει τις ψυχικές επενδύσεις και τις δημόσιες πολιτικές που βρίσκονται πίσω από τον ανταγωνισμό των εξοπλισμών του 20ού αιώνα. «Η σύγχρονη επιστήμη είναι κατά βάση ένα αντρικό εγχείρημα και, σε έναν κόσμο αποτελούμενο από αντιμαχόμενα έθνη-κράτη και συνασπισμούς, λειτουργεί με τέτοιο τρόπο που υποδαυλίζει παρά κατασιγάει τις ανθρώπινες συγκρούσεις».⁸

Η Mary Shelley όχι μόνο αναγνώρισε τη δύναμη της επιστήμης σε σχέση με τις δημιουργικές (αν και καταστροφικές) της δυνατότητες, αλλά επίσης συνέλαβε και τη σαγηνευτική έλξη που ασκεί η γνώση. Συνεπώς ο δεύτερος λόγος για τον οποίο πρέπει να εκτιμήσουμε τη συμβολή της είναι γιατί κατανόησε τις δυσκολίες και τις εντάσεις που διέπουν τη σχέση της επιστήμης, της κατάκτησης της γνώσης, του «ορθολογικού», και των θεμάτων που έχουν να κάνουν με την ηθική και την κυρίαρχη θέση που αποδιδόταν κάποτε στον Θεό. Με την αφοσίωσή του στους στόχους της επιστήμης, ο Φρανκενστάιν ενδύεται το μανδύα του ήρωα-προτύπου του Διαφωτισμού. Αρνούμενος όμως να ασχοληθεί με τα ηθικά ζητήματα που περιέβαλλαν τις πράξεις του, βύθισε τον εαυτό του, και την οικογένειά του, στη φρίκη (καταστροφής και οχλοκρατίας) που συναντάμε στον 20ό αιώνα. Πολλοί θεωρητικοί της κοινωνίας —ιδιαίτερα μέλη της σχολής της Φρανκφούρτης και ο Zygmunt Baumann— υποστή-

ριξαν ότι υπάρχει μια στενή σύνδεση ανάμεσα στο Ολοκαύτωμα και στη νεωτερικότητα.⁹ Ο ισχυρισμός του Baumann —που έχει συζητηθεί ευρέως και τον έχουν επαναλάβει πολλοί— είναι ότι η αδυσώπητη σκληρότητα του νεωτερικού μοντέλου κοινωνικής οργάνωσης και οι συναφείς συμπεριφορές δημιούργησαν τις δυνατότητες και προσδοκίες που οδήγησαν στην επιχείρηση εξόντωσης των Εβραίων της Ευρώπης. Πρόκειται για μια ισχυρή θέση, της οποίας τον απόηχο ανιχνεύουμε σε διάφορες μελέτες, όπως σε αυτήν του Adorno για το παράλογο στη νεωτερικότητα.¹⁰ Ωστόσο οι θεωρητικές ερμηνείες της ιστορίας των τελευταίων διακοσίων ετών στις οποίες προχώρησαν οι άντρες αυτοί καλύπτουν το ίδιο έδαφος με τη Mary Shelley, στο πλαίσιο όμως ενός διαφορετικού λόγου.

Το «Πλάσμα» της Shelley, που δεν γνώρισε τη μητρική ή πατρική αγάπη και διαπαιδαγώγηση, αποτελεί την ανθρώπινη (ή έστω τη ζωντανή) ενσάρκωση των τερατωδών δυνατοτήτων της επιστήμης και της ορθολογικής έρευνας. Στις αρχές του 21ου αιώνα η δημιουργία του προβάτου Dolly (στην περίπτωση αυτή ενός δημιουργήματος μάλλον θηλυκού παρά αρσενικού γένους) έκανε πραγματικότητα τη φανταστική ιστορία της Shelley. Τώρα έχουμε ένα «πραγματικό» ζωντανό θηλαστικό που έχει δημιουργηθεί τεχνητά, την ίδια στιγμή όμως αντιμετωπίζουμε τα ίδια ηθικά και κοινωνικά διλήμματα με τον Φρανκενστάιν και τη Mary Shelley. Όπως έχει επισημάνει η Sarah Franklin, το ερώτημα αν η τεχνητή δημιουργία ζωής είναι ή δεν είναι ηθικά αποδεκτή παραμένει ανοικτό, όπως ανοικτά παραμένουν και άλλα ερωτήματα οικονομικής φύσεως που αφορούν τη χρήση πολυδάπανων επιστημονικών πόρων για τέτοιου είδους πειράματα.¹¹ Η Mary Shelley υποστήριξε στο *Φρανκενστάιν* ότι η επιθυμία για την τεχνητή δημιουργία ζωής είναι γένους αρσενικού, καθώς, θα έλεγε κανείς, γεννιέται από την ανικανότητα των αντρών να γεννήσουν. Οι διαμάχες γύρω από την επιστήμη —και ειδικότερα γύρω από τις νέες τεχνολογίες αναπαραγωγής— έχουν πολλά κοινά στοιχεία με την προσέγγιση αυτή, που συνδέει το επιστημονικό, την επιστημονική έρευνα και την επιθυμία ελέγχου των αποτελεσμάτων της έρευνας, με το αντρικό φύλο.

Σκοπός αυτής της παρέκβασης, η οποία αναφέρθηκε στη γέννηση ενός από τα πιο γνωστά τέρατα στην ιστορία της Ευρώπης, ήταν να δώσουμε ένα παράδειγμα για τη σχέση φαντασίας και θεωρίας. Η Mary

Shelley δεν έκανε «θεωρία» με την ισχύουσα έννοια του όρου, αλλά ένα έργο *φαντασίας*, και η δύναμη αυτού του φανταστικού οράματος παραμένει ζωντανή και σήμερα, 150 χρόνια μετά το θάνατό της. Το σημερινό μοντέλο οργάνωσης της γνώσης διαχωρίζει τη φανταστική λογοτεχνία από τη μη λογοτεχνία, το προϊόν της φαντασίας από το θεωρητικό προϊόν, και κάνει ακόμα διάφορους συμβατικούς διαχωρισμούς ανάμεσα στα επιμέρους γνωστικά αντικείμενα που διδάσκονται στα σχολεία και στα πανεπιστήμια. Η κατάργηση των διαχωρισμών αυτών πιθανόν να δυσχεραίνει τη θεσμική παραγωγή της γνώσης, από την άλλη όμως η διατήρησή τους —ιδιαίτερα από τη σκοπιά όλων όσοι διερευνούν την οργάνωση και τη λειτουργία της ανθρώπινης κοινωνίας— μας εμποδίζει να συλλάβουμε τη δύναμη του κόσμου της φαντασίας και τη σχέση του με τον λεγόμενο «πραγματικό κόσμο». Αυτό έχει ως συνέπεια οι θεωρητικές αναλύσεις του κοινωνικού και του διαπροσωπικού κόσμου να γίνονται απόμακρες και, κατά μία θεμελιώδη έννοια, ξένες ως προς την ανθρώπινη εμπειρία με διάφορους τρόπους. Η θεμελιώδης αυτή έννοια αφορά την παραγνώριση από ορισμένες μορφές της κοινωνικής θεωρίας του γεγονότος ότι έχουμε μεν την ικανότητα αφηρημένης, θεωρητικής, φαινομενικά έλλογης σκέψης, αλλά δεν δρούμε πάντα με συνεπή ορθολογικό τρόπο. Δεν είμαστε προϊόντα μόνο του κοινωνικού, αλλά και ενός προσωπικού κόσμου. Η θέση που έχει διατυπώσει η Nancy Armstrong ότι «το σύγχρονο άτομο είναι κατά πρώτο λόγο γυναίκα» μας επιτρέπει να εκτιμήσουμε την ποικιλία κινήτρων που διέπουν την ανθρώπινη δράση, εφόσον οι γυναίκες —κατά τη Nancy Armstrong— δικαιούνται (και θεωρείται φυσικό) να συνδυάζουν τη λογική με το συναίσθημα.¹²

Η επανεξέταση της ιστορίας της κοινωνικής θεωρίας μετά το Διαφωτισμό μέσα από το πρίσμα του φύλου αναδεικνύει καθαρότερα τα σημεία έμφασης και τις διαχωριστικές γραμμές στην κοινωνική θεωρία, καθώς το διαπεραστικό βλέμμα του φύλου ανιχνεύει τις διαφορές ανάμεσα στις αναλύσεις του κοινωνικού και του ιδιωτικού κόσμου. Πράγματι, η ιδέα ότι το σύγχρονο άτομο είναι γένους θηλυκού παρά αρσενικού μάς επιτρέπει να αντιληφθούμε ότι ένα μεγάλο μέρος του κανόνα της κοινωνικής θεωρίας, αν και γράφηκε με τους όρους του αρσενικού υποκειμένου, εντούτοις ασχολείται με μια συνθήκη που πιο γενικά συνδέεται με τις γυναίκες — την υποκειμενικότητα. Ξαναδιαβάζοντάς τα μέσα από αυτό το πρίσμα, μπορούμε να ερμηνεύσουμε τα έργα *Η προτεσταντική*

ηθική και το πνεύμα του καπιταλισμού του Weber και Οι κοινωνικές αιτίες της αυτοκτονίας του Durkheim ως προσπάθειες κατανόησης της ανθρώπινης υποκειμενικότητας. Παρ' όλα αυτά στην πνευματική ιστορία της Ευρώπης η θεσμική οργάνωση της γνώσης ούτε υπερέβη ούτε κλό-νισε τις συμβατικές δομές οργάνωσης του φύλου και της γνώσης. Απεναντίας, η οργάνωση της γνώσης, οι θεσμοί της και οι προσδοκίες της κινούνταν σταδιακά, πλην όμως συστηματικά, προς την κατεύθυνση της μεγαλύτερης εξειδίκευσης και της διαμόρφωσης πιο άκαμπτων, και οριστικών, διαχωρισμών. Στις αρχές του 19ου αιώνα γυναίκες όπως η Mary Wollstonecraft και η Mary Shelley μπορούσαν να συμμετάσχουν σε μια άτυπη εν μέρει πνευματική ζωή και έτσι να κληροδοτήσουν στον κόσμο έργα με διαχρονική αξία. Κατά τα τέλη του 19ου αιώνα η είσοδος στην πνευματική ζωή περνούσε σε μεγάλο βαθμό μέσα από τα πανεπιστήμια, με αποτέλεσμα σε πολλά πεδία του επιστητού να μειωθούν στο ελάχιστο οι δυνατότητες συμμετοχής των αυτοδίδακτων στο δημιουργικό γίνεσθαι της πνευματικής ζωής. Πολύ γνωστός για τις αναλύσεις του που φέρνουν στο φως την αχαλίνωτη ανάπτυξη της γραφειοκρατικής οργάνωσης της γνώσης τον 19ο αιώνα είναι ο Foucault· η ανάλυσή του τονίζει το θεσμικό στοιχείο, ενώ από τη δική μας σκοπιά πρέπει να υπογραμμιστεί η σταδιακή, πλην όμως σημαντική, επίταση του έμφυλου χαρακτήρα της γνώσης και η όλο και αυστηρότερη τήρηση των διαχωριστικών γραμμών ανάμεσα στον κόσμο της λογοτεχνίας και στον κόσμο της μη λογοτεχνίας.¹³ Και οι δύο αυτές αλλαγές είχαν συνέπειες για το φύλο και την κοινωνική θεωρία που διαρκούν έως σήμερα — και υποδεικνύουν ότι από τις θέσεις της Armstrong πιο κοντά στην πραγματικότητα βρίσκονται οι πιο απαισιόδοξες απόψεις για τη σχέση γυναικών και Διαφωτισμού, και κυρίως οι απόψεις της Catherine Belsey. Η Belsey γράφει ότι: «Όπως μπορούμε σήμερα να αντιληφθούμε, η πίστη του Διαφωτισμού στον ορθό λόγο και στην αλήθεια σήμαινε ιστορικά την πίστη σε μία μοναδική αλήθεια και σε μία μοναδική μορφή ορθολογικότητας, οι οποίες στην πράξη συνέβαλαν στη δικαιολόγηση της καθυπόταξης των γυναικών».¹⁴

Αν οι ιδέες του Διαφωτισμού λειτούργησαν περιοριστικά για την πνευματική και φαντασιακή ζωή των γυναικών (ή ειδικότερα για τις προσδοκίες που είχαν οι γυναίκες για τη ζωή αυτή), το ίδιο, μπορεί να πει κανείς, ισχύει και για τις κοινωνικές σχέσεις που αναπτύχθηκαν στη Δύση τον 19ο αιώνα — δηλαδή στην καπιταλιστική οικονομία της αγο-

ράς—, οι οποίες ήταν εξίσου προβληματικές για τις γυναίκες. Ο μεγάλος θεωρητικός του βιομηχανικού καπιταλισμού, ο Karl Marx, ήταν από τους πρώτους που συνέλαβε ότι ο καπιταλισμός, αν και σπάνια είχε άμεσα θετικές συνέπειες για τις γυναίκες, τους πρόσφερε ωστόσο ανεπανάληπτες ευκαιρίες. Πολύ μελάνι έχει χυθεί στη συζήτηση για το αν ο Marx και ο μαρξισμός αγνοούν τις διαφορές των φύλων και δεν έχουν τίποτα να πουν σχετικά, οι διαμάχες όμως αυτές (ιδιαίτερα όσον αφορά το ζήτημα του κατά πόσο η απλήρωτη εργασία των γυναικών συμβάλλει στην παραγωγική εργασία) δεν θα πρέπει να επισκιάσουν το γεγονός ότι τόσο ο Marx όσο και ο Engels ασχολήθηκαν με τις σχέσεις των φύλων.¹⁵ Το θέμα αυτό αναλύεται με τον πιο άμεσο και ευθύ τρόπο στο έργο του Engels *Η καταγωγή της οικογένειας, της ατομικής ιδιοκτησίας και του κράτους*. Αν και η αξία του κειμένου αυτού έχει αμφισβητηθεί για τον 20ό και τον 21ο αιώνα, παραμένει ωστόσο στο επίκεντρο των συζητήσεων για τον κοινωνικό ρόλο των γυναικών, μεταξύ άλλων και γιατί η ανάλυση του Engels «κωδικοποιήθηκε σε ένα πρόγραμμα χειραφέτησης των γυναικών», όπως έχει παρατηρήσει η Michele Barrett.¹⁶ Το «πρόγραμμα» αυτό το ενστερνίστηκαν αρχικά οι κοινωνίες του κρατικού σοσιαλισμού, τελευταία όμως το έχουν υιοθετήσει και διάφορες δυτικές, καπιταλιστικές κοινωνίες που επιδιώκουν να θέσουν ένα τέλος στη θεωρούμενη «εξάρτηση» των μη μισθωτών γυναικών από το κράτος.

Η τραγική ειρωνεία είναι ότι ο σύγχρονος καπιταλισμός επιδεικνύει πλέον τον ίδιο ενθουσιασμό για την ένταξη των γυναικών στην παραγωγή με την πιο «μαρξιστική» κοινωνία κρατικού σοσιαλισμού και επιδιώκει με τον ίδιο ζήλο την είσοδό τους στην παραγωγή, ταυτίζοντάς τη με τη «χειραφέτηση» και «απελευθέρωση» τους. Στο πλαίσιο του ενθουσιασμού αυτού, που κάνει την πολιτεία της Μασαχουσέτης να μοιάζει με τη Ρωσία του Στάλιν όσον αφορά τις πολιτικές της για τις γυναίκες και τη μισθωτή εργασία, συχνά παραγνωρίζεται το κυριότερο μέρος του έργου του Marx — δηλαδή η συζήτηση των ίδιων των συνθηκών μέσα στις οποίες ζούμε και εργαζόμαστε. (Το γεγονός αυτό αποτελεί επίσης χαρακτηριστικό παράδειγμα του πώς οι γυναίκες ως κοινωνική ομάδα μπορούν να αξιοποιηθούν ως σύμβολα κοινωνικής προόδου και εκσυγχρονισμού χωρίς καμία αναφορά στο ευρύτερο ιστορικό πλαίσιο.) Ωστόσο γενικότερα ο ακαδημαϊκός φεμινισμός έτεινε στο παρελθόν να ακολουθεί την πρώην Σοβιετική Ένωση στον τρόπο που προσέγγιζε το έργο του

Marx. Με άλλα λόγια, υπάρχει πολύ υλικό γύρω από το ερώτημα αν η οικιακή εργασία, η φροντίδα των άλλων και η απλήρωτη δουλειά του νοικοκυριού συνιστούν, με τους όρους του Marx, «παραγωγική» ή «μη παραγωγική» μορφή εργασίας. Στις συζητήσεις αυτές σημαντικές υπήρξαν οι παρεμβάσεις της Veronica Beechey και της Hilary Wainwright.¹⁷ Διάφορες εργασίες έχουν επίσης γίνει (π.χ., από τη Sonia Kruks) γύρω από το θέμα της γενικής θέσης των γυναικών στις κοινωνίες του κρατικού σοσιαλισμού.¹⁸ Πρόσφατα η Barbara Einhorn, μεταξύ άλλων, ανέλυσε τις συνέπειες που είχαν για τις γυναίκες οι μετά το 1989 αλλαγές.¹⁹ Μία από τις πιο ενδιαφέρουσες και διαφωτιστικές επανααναγνώσεις του Marx στη δεκαετία του 1970 από φεμινίστριες ήταν εκείνη της Irene Bruegel, η οποία πήρε από τον Marx τον όρο «εφεδρικός στρατός εργασίας» και τον χρησιμοποίησε για να αποδώσει συγκεκριμένα τη σχέση των γυναικών με τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής.²⁰

Ποιες είναι οι σημαντικότερες πτυχές της σύγχρονης βιβλιογραφίας για το φύλο; Ποια είναι η σχέση της βιβλιογραφίας αυτής με την κοινωνική θεωρία; Πώς μεταβάλλει η αναγνώριση της σημασίας του φύλου τα κύρια θέματα και επιχειρήματα της κοινωνικής θεωρίας;

Η φεμινιστική θεωρία μάς έχει βοηθήσει να κατανοήσουμε βαθύτερα τη σημασία του φύλου στην προσωπική μας ζωή, ενώ όλες οι σύγχρονες κοινωνικές επιστήμες αναγνωρίζουν πλέον την έμφυλη διαφοροποίηση του κοινωνικού κόσμου.

Η Mary Evans, στο παρόν βιβλίο, διερευνά τόσο το πώς το φύλο καθορίζει τις ζωές μας όσο και σε ποια έκταση η πληρέστερη αναγνώριση της διαφοράς των φύλων συνεπάγεται την αποδιάρθρωση, τον κλωνισμό ή την υποβάθμιση της κοινωνικής θεωρίας με κάποιον σημαίνοντα τρόπο.

Γραμμένο από μια διεθνούς κύρους συγγραφέα, το κείμενο αυτό έχει ιδιαίτερη αξία για το μελετητή και αποτελεί σημείο αναφοράς στο συγκεκριμένο γνωστικό πεδίο.

ISBN 978-960-375-762-7

9 789603 757627

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΚ/ΣΗΞ 3762